

БРАТИ ТУРИ – КЕРІВНИКИ БАШТАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

У запропонованій статті аналізується доля повстанських отаманів Баштанщини – Павла та Івана Турів, які на чолі односельчан боролися проти денікінського окупаційного режиму.

Стаття базується на біографічному методі, який дає змогу розглянути життєдіяльність людини в її цілісності з соціокультурним контекстом, у якому вона діє. Вивчення подій Української національно-демократичної революції є важливим завданням сучасної історичної науки. В цьому контексті необхідним вбачається дослідження біографій учасників знакових подій, які допомагають глибше зрозуміти сутність епохи.

Сім'я Турів, завдяки своїй чесності і працьовитості, користувалася заслуженим авторитетом серед односельчан. Не випадково старостою села, а пізніше і одним із керівників Баштанської республіки було обрано Павла Тура.

Про діяльність І. Тура писала білогвардійська преса, яка вважала дії повстанців – розбійницькими. Так в газеті «Николаевский день» була надрукована стаття «Кошмар Баштанской республіки», в якій, зокрема, вказувалося, що Іван Тур організував шайку бандитів, яка почала грабувати хутори та економії, а пізніше мобілізував всіх селян Баштанки і назвав себе «отаманом Баштанки».

Ключові слова: повстанський рух, Баштанська республіка, брати Тури, репресії, біографістика.

Вивчення подій Української національно-демократичної революції (1917-1921 рр.) є важливим завданням сучасної історичної науки. В цьому контексті, вбачається за необхідне, вивчення біографій учасників знакових подій, які допомагають глибше зрозуміти сутність епохи. Біографічний метод, який ми застосовуємо у дослідженні, дає змогу розглянути життєдіяльність і життєтворчість людини в її цілісності з соціокультурним контекстом, у якому вона діє. У центрі історії є людина, особистість, діяльність людей і «тому при вивченні суспільно-політичного розвитку у всіх його проявах, в центрі уваги повинна бути людина» [15, с. 99]. Увага до вітчизняної біографістики викликана тим, що українська біографістика бачиться нами потужним чинником побудови національної держави.

Восени 1919 р. повстанський рух на Півдні України досяг найвищого розвитку. Були створені формування державного типу

– Висунська та Баштанська республіки, які намагалися встановити «селянську владу», об'єднавши декілька волостей. Саме в «республіках» склався симбіоз «селянської вольниці» і партійної дисципліни. Він виявився життєвим і протягом кількох місяців успішно протистояв переважаючим силам денікінських військ [13, с. 75].

Незважаючи на те, що перебіг подій Висунської та Баштанської республік в загальних рисах висвітлений в радянській та сучасній українській історіографії (Г. Раппеорт, І. Педанюк, А. Сірош, Ю. Котляр, В. Шкварець), слід звернути увагу на біографічний аспект проблеми. Саме діяльності керівників Баштанської республіки – братам Турам і присвячена наша стаття.

З 15 вересня 1919 р. жителі Полтавки-Баштанки розпочали організовану боротьбу проти денікінців. 30 вересня 1919 р. був сформований штаб повсталих. З цього дня

можна говорити про створення Баштанської республіки [10, арк. 19]. Республіка мала чітку військову структуру. Командири штабу: П. М. Тур – есер-борбист та І. М. Тур – безпартійний [10, арк. 62]. Членами штабу були представники та співчуваючі різним партіям: більшовикам, боротьбистам, анархістам. Всі військові сили баштанців в кількості 3,5 тис. осіб поділялися на шість полків. Командири полків: З. Трибрат, М. Заяц, П. Вилкул (прапорщик), К. Бабич (унтер-офіцер), С. Музика, І. Двірський [10, арк. 19-20]. Територія республіки становила 1,5 тис. квадратних кілометрів.

Повстанці відбили ряд білогвардійських атак і проводили значні бойові операції. Вони зруйнували залізничну колію між станціями Явкіне і Лоцкіне. Білогвардійці не могли відбудувати її протягом двох місяців [10, арк. 21]. Головними ж військовими діями повстанців були походи – висунчан на Херсон, а баштанців – на Миколаїв. Баштанці очистили від денікінців села Горохівку, Калинівку, а також захопили залізничну станцію Водопій, блокувавши під'їзд до Миколаєва. Наступ на Миколаїв та Херсон значних військових втрат білогвардійцям не завдав, але це була величезна моральна перемога селянства. У зведенні штабу Денікіна про Південь України писалося: «Селяни з презирством відносяться до Добровольчої армії і вважають, що вона недостатньо сильна, щоб підтримати свою владу» [11, арк. 83].

На початку листопада денікінці розпочали широкі операції проти повсталих. 12 листопада військами генерала Я. Слацова була розгромлена Баштанська республіка та загін висунців, посланий на допомогу [6, арк. 110]. Про становище, що склалося на Миколаївщині, підпільна газета «Одеський комуніст» писала: «... оплот повстанців – Висунськ і Баштанка значно потерпіли. Але в головному – знищити живу революційну силу – слацовцям не вдалося» [17, с. 306-307].

Боротьба продовжувалася. Білогвардійське командування витратило значні сили для знищення селянських республік. Проте

їм вдалося тільки розгромити села. Військові сили Висунської та Баштанської республік, які базувалися у власних центрах, були змушені відступити, шукаючи нові бази, перегруповуючи свої сили. Почався новий етап боротьби з денікінщиною. Якщо раніше військові дії велися цілим фронтом, то після розгрому центрів партизанської боротьби повстанці почали діяти невеликими загонами. При такій тактиці боротьба була не менш ефективною.

Баштанські повстанці, що відступили, зібралися в Горожиному, під керівництвом П. Тура. Було вирішено почати повстанський рух на нових засадах. Головними завданнями на початковому етапі були організація кавалерійського загону, пошуки вогнепальної зброї, дії повстанців лише в набігах [10, арк. 42-43]. У перших числах грудня 1919 р. повстанці зупинились в єврейській колонії Ефінгар (сім верст від Полтавки-Баштанки). Староста колонії Х. Шустер та колоністи прийняли повстанців добре [10, арк. 44]. Колонія стала головною базою нового партизанського загону. В організаційних питаннях допомогу братам Турам надавали більшовики Гебель, Шмулевич, Літман, Тишковський, що переховувалися в колонії. Партизанський загін мав у своєму розпорядженні від 50 до 200 чоловік – представників різних партій: більшовиків, борбистів, анархістів. Переважна більшість селян не мала ніякої партійної приналежності. Повстанці використовували для бойових дій гнучку тактику розсіювання, за якої військові дії велися невеликими групами.

До 26 грудня 1919 р. повстанці діяли біля колонії Добра та станції Явкіне. Вони розгромили загін «куркульської самооборони» поміщика Бутовича біля села Березівка, вступили в бій з командою білогвардійського бронепоезду [10, арк. 45-46].

27 грудня 1919 р. партизани вирушили на Полтавку-Баштанку, щоб вибити звідти «куркульську самооборону». Нічний бій на вулицях Полтавки-Баштанки продовжувався чотири години. У повстанців і «само-

оборонників» було по одному вбитому. Не витримавши навалної атаки партизан, «куркульська самооборона» здалась. П. Тур пропонував відразу після бою залишити Полтавку-Баштанку, але його брат Іван та більшість повстанців вирішили залишитися в селі. Ця зупинка стала останньою для загону братів Турів. Полтавка-Баштанка була оточена денікінськими військами і захоплена зненацька. П. Туру з кількома бійцями вдалося пробитися на схід, а І. Тур в оточенні білогвардійців застрелився. Його тіло вкинули в копицю сіна і спалили разом із полоненими повстанцями. Їх останки, за свідченням А. Шаповалова, були поховані на братському кладовищі [9, арк. 81].

Після багатьох боїв залишкам повстанського загону на чолі з П. Туром вдалось добратися до колонії Ефінгар, де вони дізналися, що Червона армія вже зайняла Знамянку [10, арк. 52]. Проте, повстанцям довелося триматися і продовжувати боротьбу з денікінцями ще довгий зимовий місяць – до 26 січня 1920 р., – доки Полтавка-Баштанка не була взята частинами 122-ї стрілецької бригади 41-ї дивізії Червоної армії. Коли ж була оголошена мобілізація до Червоної армії, то з Полтавки-Баштанки прибуло 25 чоловік – в минулому учасники баштанського повстання, які ввійшли до складу 45-ї дивізії Червоної армії [1, арк. 9].

Керівництво радянської України оцінило дії баштанських повстанців за прийнятими тоді нормами. На IX Всеукраїнському з'їзді Рад (червень 1925 р.) за пропозицією Г. Петровського село Полтавка-Баштанка було нагороджено Червоним прапором за активну боротьбу з денікінськими бандами, німецькими окупантами і революційну боротьбу, за зміцнення радянської влади [4]. Важливо, що коли представник Баштанки Ряпко приймав Червоний прапор, то під час виступу ні однієї фрази не було сказано про керівників Баштанської республіки [2, арк. 464-465], хоча більшість з них в 1925 р. ще не була репресована.

Керівниками Баштанської республіки були брати Тури [2, арк. 302-303]. Іван Макарович Тур народився 23 вересня 1892 р. в селі

Полтавка-Баштанка, в сім'ї бідняка, де крім нього налічувалося ще 18 душ [7, арк. 1-6]. З дитинства він звик до важкої сільської праці. Сім'я Турів, завдяки своїй чесності і працьовитості, користувалася заслуженим авторитетом серед односельчан. Не випадково старостою села, а пізніше і одним із керівників Баштанської республіки було обрано Павла Макаровича Тура [12, с. 57].

Іван Тур брав участь у зруйнуванні залізничної колії між станціями Явкине і Лоцкине та керував захистом Полтавки-Баштанки від білогвардійського карального загону. Але особливо запам'ятався повстанцям похід на Миколаїв. Про цю бойову операцію згадували її учасники: Ю. Д. Ткачев, Г. Т. Хорошун, М. Л. Табунщик, М. І. Калашник [5, арк. 49, 57, 64, 66]. Вранці 27 жовтня 1919 р. загін, в який увійшло понад 400 бійців, під командуванням М. Прядко та І. Тура з чотирма кулеметними тачанками і двома санітарними візками виступили з Полтавки-Баштанки. Протягом дня загін очистив від білогвардійців села Горохівку, Калинівку, а ввечері захопив залізничну станцію Водопій [16].

Біля Водопою вдалося відбити один кулемет і декілька гвинтівок [5, арк. 57], але далі наступ не вдався, так як заплановане повстання миколаївських робітників було придушене каральними військами генерала Я. Слацова. Ввечері – 28 жовтня баштанці були змушені зняти облогу з Миколаєва і відступити.

Важливо, що про діяльність І. Тура писала в ті дні і білогвардійська преса, яка вважала дії повстанців – розбійницькими. Так в газеті «Николаевский день» була надрукована стаття «Кошмар Баштанской республіки», в якій, зокрема, писалось, що Іван Тур організував шайку бандитів, яка почала грабувати хутори та економії, а пізніше мобілізував всіх селян Баштанки і назвав себе «отаманом Баштанки» [14].

Особливо проявився талант І. Тура як військового діяча в боях з переважаючими силами денікінських військ. 12 листопада 1919 р. білогвардійцям вдалося захопити Полтавку-Баштанку, але І. Тур вивів з

оточеного села невеликий загін. Як згадував пізніше боєць цього загону Д. Трегуб: «Після жахливих подій взяття Баштанки нас залишилося 11 чоловік в загоні І. Тура. Ми не кидали гвинтівок з рук і боролися з «куркульською самообороною», як це було можливо» [6, арк. 1-6].

Старший брат – П. Тур після революційних подій перебував на партійній роботі. На початку 1920-х рр. декілька разів приїздив з Миколаєва до Баштанки як член губернського комітету лівих есерів-боротьбистів. В Баштанці організував есерівський партосередок, до якого входило біля 50-ти осіб, колишніх учасників повстанського руху, зокрема, брати Трибрати та Самійленки. П. Тур брав участь в організації есерівських осередків в селах Калинівка, Пересадівка, Горіхівка, Водопій [9, арк. 39-40].

В квітні 1920 р. П. Тур був заарештований співробітниками Миколаївської губернської ЧК в зв'язку зі справою лівих есерів. Перебував під слідством більше року. В 1923-1924 рр. з'явився в Херсоні, де став членом КП(б)У. У 1924 р. написав спогади «Про революційний рух на Херсонщині», де висвітлив події Баштанської республіки [8, арк. 1-61]. Спогади так і не були опубліковані. Займався господарською роботою. У 1926-1927 рр. перебував у Вознесенську як представник Одеського губернського комітету.

Трагічна доля репресованих не оминула колишнього начальника штабу Баштанської республіки – Павла Макаровича Тура. 2 січня 1936 р. в с. Чичерино Волноваського району Донецької області відбувся трус в будинку П. Тура, де було виявлено профспілковий білет № 811578, партизанська книжка № 316116, трьохрічний паспорт № 190669. 3 січня 1935 р. прокурор Волноваського району В. Грешанов, розглянувши слідчий матеріал за справою П. Тура визначив, що він затриманий РВ УДБ НКВС Волноваського району за контрреволюційну діяльність. За його справою вимагається довгий розгляд, а знаходження П. Тура на свободі може вплинути на хід слідства і останній може втекти від суду та

слідства, тому керуючись ст. 156 КПК УРСР «постановляю, вибрати засобом присічення буде перебування під вартою в Маріупольській тюрмі» [9, арк. 4].

16 лютого 1936 р. помічник начальника 5-го відділення УДБ Одеського облуправління НКВС Тягін, розглянувши, отриману із Волноваського райвідділу НКВС слідчу справу за № 16127 за звинуваченням Тура Павла Макаровича за ст. 54-10 КК УРСР повідомив, що П. Тур прибув у розпорядження Одеського облуправління НКВС і знаходиться під вартою в четвертому спецкорпусі Одеської тюрми [9, арк. 6-7].

Матеріалами слідства було «встановлено», що звинувачуваний П. Тур на засіданні бюро Волноваського району від 28.10.1935 виключений із лав ВКП(б) як організатор есерівських груп в період 1919-1920 рр. і як особа, яка у вказаний період приймала активну участь в боротьбі проти радянської влади, про що він приховав при вступі до лав ВКП(б) і при чистках партії в 1929 і 1933 рр., а також при перевірці партійних документів [9, арк. 8].

Згідно постанови Особливої Наради при НКВС СРСР від 10 травня 1936 р. П. Тур, як «соціально-небезпечний елемент» був ув'язнений до концентраційного табору терміном на 3 роки [9, арк. 135]. Якою була його подальша доля – невідомо. Згідно «Книги Пам'яті Республіки Комі» він був засуджений 2 січня 1938 р. трійкою при УНКВС Архангельської області до розстрілу [18]. Однак, за відомостями Державного архіву Одеської області, П. Тур в 1967 р. проживав у м. Златоуст Челябінської області [3, арк. 2].

Реабілітовано Павла Макаровича Тура лише 10 червня 1989 р., так як матеріалами справи його провина не підтверджується [9, арк. 135].

Отакою була доля братів Турів – керівників Баштанської республіки, незаслужено забутих багатьма дослідниками. Всебічний аналіз їх біографії дасть змогу розкрити невідомі сторінки селянського повстанського руху на Миколаївщині та діяльності репресивно-каральної системи в Україні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Архів Управління служби безпеки України в Миколаївській області (далі – Архів УСБУ в Миколаївській обл.), спр.11017-с., т.10.
2. Архів УСБУ в Миколаївській обл., спр.11017-с., т.11.
3. Архів УСБУ в Миколаївській обл., спр.11017-с., т.12.
4. Вісті ВУЦВІК. – 1925. – 12 травня.
5. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО), ф.р.940, оп.2, спр.1.
6. ДАМО, ф.р.940, оп.2, спр.4.
7. ДАМО., ф.р.940, оп.2, спр.266.
8. ДАМО, ф.р.1817, оп.2, спр.484.
9. ДАМО, ф.р.5859, оп.2, спр.4807.
10. Державний архів Одеської області, ф.п.2, оп.1, спр.1198.
11. Державний архів Херсонської області, ф.р.3264, оп.2, спр.3.
12. Жовтень на Миколаївщині. Нарис з історії класової боротьби 1917-1920 рр. – Миколаїв: Істпарт, 1927. – 78 с.
13. Котляр Ю. В. Повстанство. Селянський рух на Півдні України / Ю. В. Котляр. – Миколаїв-Одеса: ТОВ Від, 2003. – 200 с.
14. Николаевский день. – 1919. – 16 ноября.
15. Павлюк О. М. Біографістика в контексті історіографічних та методологічних досліджень / О. М. Павлюк // Історична панорама: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2004. – Випуск 1: Актуальні проблеми історіографії нового та новітнього часу. – С.99-109.
16. Родной край. – 1919. – 30 октября.
17. Супруненко Н. И. Очерки истории гражданской войны и иностранной интервенции / Н. И. Супруненко. – М.: Наука, 1966. – 455 с.
18. Тур Павел Макарович. Книга Памяти Жертв Коммунистического Террора [Електронний ресурс]. – Режим доступу (14.01.2014): <http://www.vse-adresa.org/book-of-memory/bukva-18/name-60/surname-125/repression-28>

Ю. В. Котляр,

Черноморский государственный университет им. Петра Могилы, г. Николаев, Украина

БРАТЬЯ ТУРЫ – РУКОВОДИТЕЛИ БАШТАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

В предложенной статье анализируется судьба повстанческих атаманов Баштанщины – Павла и Ивана Турив, которые во главе односельчан боролись против денikinского оккупационного режима.

Статья базируется на биографическом методе, который дает возможность рассмотреть жизнедеятельность человека в ее целостности с социокультурным контекстом, в котором он действует. Изучение событий Украинской национально-демократической революции является важной задачей современной исторической науки. В этом контексте видится необходимым исследование биографий участников знаковых событий, которые помогают глубже понять сущность эпохи.

Семья Туров, благодаря своей честности и трудолюбию, пользовалась заслуженным авторитетом среди односельчан. Не случайно старостой села, а позже и одним из руководителей Баштанской республики был избран Павел Тура.

О деятельности И. Тура писала белогвардейская пресса, которая считала действия повстанцев разбойничьими. Так, в газете «Николаевский день» была напечатанная статья «Кошмар Баштанской республики», в которой, в частности, указывалось, что Иван Тур организовал шайку бандитов, которая стала грабить хутора и экономии, а позже мобилизовал всех крестьян Баштанки и назвал себя «атаманом Баштанки».

Ключевые слова: *повстанческое движение, Баштанская республика, братья Туры, репрессии, биографистика.*

Yu. Kotlyar,

Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine

BROTHERS TUR ARE LEADERS OF BASHTANSKA'S REPUBLIC

The fate of insurgent atamans of Bashtanschini – Pavlo and Ivan Turiv is analyzed in the offered article, which at the head of fellow-villagers fought against denikinского of the of occupation mode.

The article is based on a biographic method, which enables to consider the vital functions of man in its integrity with a socio-cultural context which it operates in. A study of events of Ukrainian nacional'no-demokratichnoy revolution is the important task of modern historical science. In this context the important is see research of biographies of participants of sign events, which help deeper to understand essence of epoch.

The family of Turiv, due to the honesty and industriousness, enjoyed the deserved authority among fellow-villagers. Not by chance by the head of village, but later and one of leaders of Bashtanskoy of republic Pavlo Tura was select. Ivan Tur took part in destruction of railway way between the stations of Yavkine and Lockine and managed protecting of Poltavki-Bashtanki from white-guard punitive detachment. But a hike especially went down in memory insurgents on Mykolaiv.

About activity I. Tura wrote the white-guard press which counted the actions of insurgents – by a robber. So in a newspaper «Nikolaevskiy day» there was the printed article «Nightmare of Bashtanskoy of republic» in which, in particular, written, that Ivan Tur had organized shayku gangsters, which began to rob farms and economies, and later mobilized all peasants of Bashtanki and named itself a «ataman Bashtanki».

After revolutionary events P. Tur was party work, as a member of province committee of left eseriv-borotbistiv. In April in 1920 P. Tur was arrested employee Mykolaiv province CHK in connection with the matter of left eseriv. In obedience to the decision of the Special Conference at NKVS of the USSR from May, 10 in 1936 P. Tur celled to the relocation center by a term on 3 years.

Pavlo Makarovicha Tur is rehabilitated only on June, 10 in 1989, so as his guilt is not confirmed business materials.

Keywords: *insurgent motion, Bashtanska republic, brothers Tur, repressions, biografistika.*

Рецензенти: *Сінкевич Є. Г., д-р іст. наук, проф.;*
Тригуб П. М., д-р іст. наук, проф.